

ПРІОРИТЕТИ ФІЗИЧНОГО І ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто соціальні та педагогічні проблеми збереження здоров'я молодших школярів. Розкрито особливості сучасної системи освіти, спрямованої на розв'язання проблеми збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді. Визначено роль і значення фізичного виховання молодших школярів у поєднанні з духовним як пріоритетних напрямів реформування освіти в Україні.

Ключові слова: педагогічний процес, фізичне виховання, духовні цінності, здоровий спосіб життя, здоров'язберігаюче навчання.

Надім'янова Т. Приоритеты физического и духовного воспитания младших школьников как педагогическая проблема. В статье рассмотрены социальные и педагогические проблемы сохранения здоровья младших школьников. Раскрыты особенности современной системы образования, направленной на решение проблем сохранения и укрепления здоровья ученической молодежи. Определены роль и значение физического воспитания младших школьников в сочетании с духовным как приоритетных направлений реформы образования в Украине.

Ключевые слова: педагогический процесс, физическое воспитание, духовные ценности, здоровый образ жизни, здоровьесохраняющее обучение.

Nadimianova T. Priorities of physical and spiritual education of younger schoolchildren as a pedagogical problem.

The article deals with the social and pedagogical problem of younger schoolchildren health protection. We emphasize that education of spiritual, psychic and physically healthy children is the urgent problem because some experts observe the decadence of many indications of children's life quality. These are: sedentary lifestyle, educational deficiency, aggressive informational environment, social adversity. They affect children's organisms. It is stressed that modern educational system is to solve some important tasks in schoolchildren health protection. This problem is realized through implementation of different prophylactic healthy lifestyle programs into school practice. These programs aim to make children understand the importance of health protection. We insist that main attention of educational establishments should be paid to using different means and forms of physical education. Physical education is closely connected not only with mental, aesthetic but also with spiritual education. The role and meaning of younger schoolchildren physical education which is connected with spiritual one has been determined. Spiritual education is a priority tendency of Ukrainian educational system reforming because the problem of spiritual education has social character and provides educational process with new values, ideals and outlooks for a person who will live in a new society. Spiritual values and desire to physical training are formed in the process of physical education in the best way when this process uses health protection technologies.

Key words: pedagogical process, physical education, spiritual values, healthy lifestyle, health protection education.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі реформування української школи постає актуальним питання модернізації її початкової ланки. Покладений в основу національної системи освіти та виховання особистісний підхід висуває нові цілі початкової освіти: охорона, збереження та зміцнення здоров'я дітей; збереження та розвиток індивідуальності дитини; формування у школярів молодшого шкільного віку бажання та вміння вчитися; розвиток дитини як суб'єкта відносин з людьми та навколишнім середовищем. Педагогічний процес у школі має бути спрямований не лише на здобуття знань, які б розкривали можливості і здібності кожного учня, але й на реалізацію у навчальній діяльності усіх складових національного виховання. З-поміж цих складових – фізичне виховання, що має свої особливості. Серед його завдань – створення умов для нормального фізичного розвитку, для збереження здоров'я; оволодіння знаннями про організм людини, набуття санітарно-гігієнічних вмінь та навичок; підтримка потенційних можливостей організму. Як відомо, людина – найдосконаліший витвір природи. Вона складається з двох пов'язаних між собою сфер – фізичної і духовної. Турбота про фізичну досконалість є важливою передумовою повноцінного життя людини. Духовність людини визначають її ціннісні орієнтири. Це – втілення в світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює настанову на відповідний життєвий вибір [1]. Все, що людина робить, можна оцінити з позиції духовності. Тому духовність є важливим чинником особистісно-орієнтованого розвитку учня початкових класів. Проблема духовності, так само, як і реалізація завдань фізичного виховання, є однією з головних проблем сучасної педагогіки. Духовність – це творча спрямованість, наснага, енергія людини. Особистість має право на самостійність, індивідуальність. Однак для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови. І питання це – надзвичайно важливе, оскільки духовність визначає спрямованість усіх якостей людини – розумових, емоційно-чуттєвих, вольових, фізичних тощо[1]. Тому на сьогодні визначення провідних пріоритетів фізичного виховання учнів у поєднанні з вихованням духовним потребує об'єднаних зусиль усіх суб'єктів навчально-виховного процесу – сім'ї, школи, громадськості.

Мета дослідження: визначити педагогічні умови, що забезпечують ефективність реалізації духовних цінностей у поєднанні з процесом фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку.

Завдання: розкрити роль і значення фізичного і духовного виховання як багатогранної проблеми у становленні особистості та формуванні основ здорового способу життя молодших школярів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Реалізація освітніх завдань, спрямованих не лише на засвоєння знань, формування умінь, навичок, але і на збереження та покращення здоров'я неможлива без модернізації навчально-виховного процесу з фізичного виховання, створення умов для формування духовного здоров'я на рівні індивідуальних ціннісних орієнтацій

учнів, реалізації їх творчого потенціалу. Така спрямованість знайшла відображення в положеннях Закону України «Про фізичну культуру і спорт», Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні, Державному стандарті початкової загальної освіти, Концепції національного виховання тощо, які передбачають комплекс заходів, спрямованих на відродження і розбудову національної системи освіти й виховання. У цих документах закладені основні принципи та пріоритети оновлення змісту фізичного виховання школярів й духовного становлення особистості на сучасному етапі реформування освіти. Філософський і культурологічний аспекти формування духовності особистості знайшли відображення у працях В. Барановського, Л. Буєвої, І. Ільїна, М. Кагана, С. Кримського, В. Мурашова, В. Скуміна, Е. Фромма та ін. Психологічний аспект формування духовності репрезентовано в роботах І. Бега, М. Боришевського, Л. Васильченко, В. Зінченка та ін. Питання взаємозв'язку духовності особистості та сучасної системи освіти розглядалися у роботах В. Бутенко, О. Вишневецького, Т. Власової, М. Євтуха, І. Зязюна, І. Карпенка, Н. Миропольської, Т. Суценок, О. Сухомлинської та ін. Вагомий внесок у розробку проблеми фізичного виховання школярів у взаємозв'язку з духовним аспектом зробили науковці В. Бабич, В. Бальсевич, Н. Василенко, О. Вацеба, Б. Ведмеденко, В. Горашук, О. Дубогай, М. Зубалій, С. Кириленко, Т. Круцевич, Ю. Курамшин, Н. Москаленко, Б. Шиян та ін. Розгляд проблеми формування фізичного й духовного виховання учнівської молоді й надалі залишається актуальним. Аналіз літературних джерел з досліджуваної проблеми дозволив виявити низку суперечностей між: потребою суспільства у підвищенні рівня духовного здоров'я учнів початкової та основної школи й відсутністю належних педагогічних умов забезпечення цього процесу (авторитаризм, який залишається «ахілесовою п'ятою» в керівництві школою, вихованні; вплив шкідливих звичок; нівелювання понять, пов'язаних із мораллю тощо); прагненням дітей до фізичного й духовного вдосконалення та обмеженістю умов щодо задоволення цих потреб у шкільному й сімейному вихованні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні достеменно відомо, що найважливіша цінність суспільства – життя і здоров'я людини. Проблема збереження здоров'я населення й особливо молоді, залишається однією з найбільш актуальних для держави. Стан здоров'я школярів в сучасній Україні викликає занепокоєння як у лікарів, так і педагогів. Про це свідчать матеріали засобів масової інформації, а також статистичні дані [5]. За оцінками експертів Європейського регіонального бюро ВООЗ, Україна входить до числа шести з 50-ти країн Європи, де темпи вживання алкоголю, тютюну, наркотиків серед підлітків та молоді є найвищими. Додамо сюди також несприятливі екологічні умови в більшості регіонів України, недостатнє і неповноцінне харчування, яке, крім усього, містить так звані «генно-модифіковані організми», що спричиняють безліч невиліковних хвороб, складна геополітична та економічна ситуація в Україні, зростання безробіття, знецінення людського життя тощо призводять до серйозних наслідків у людському соціумі.

Сучасна наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує чотири його складові – фізичну, психічну(розумову), соціальну і духовну. Як відомо, духовне здоров'я залежить від духовного світу особистості, зокрема складових духовної культури – освіти, науки, мистецтва, моралі, етики, релігії. Свідомість людини, її життєдіяльність, оцінка власних здібностей і можливостей через світогляд, ідеали – все це обумовлює стан духовного здоров'я. Значення ролі духовності у формуванні фізичного здоров'я та її сутнісний зміст визначаються словами В. Сухомлинського: «Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили...» [8]. У сучасному соціумі проблема виховання духовно, психічно і фізично здорових дітей постає особливо гостро, оскільки фахівцями відзначається погіршення багатьох показників якості життя сучасних дітей. Це пов'язано з тим, що занурений у технократію світ, пропонує дитині задану програму, замість знань; інформацію (подекуди сумнівну) – замість розвитку власної фантазії; телевізор та ігровий комп'ютер – замість необхідного людського спілкування. Агресивне інформаційне середовище придушує розвиток особистісних якостей, що визначають людську сутність – здатність до співчуття і милосердя, самостійне мислення й ухвалення рішення, творчість і творення. Згубно впливають на дітей і недоліки виховання, адже вони особливо небезпечні в дошкільному і молодшому шкільному віці, коли закладається здатність розрізняти «добро» і «зло», формуються моральні еталони, досягається духовна культура свого народу. Причини цих явищ яскраво ілюструються показниками, які свідчать про суб'єктивну оцінку учнівською молоддю переваг здорового способу життя, відсутність чіткого розуміння ними суті цього поняття, недооцінку ролі фізичної культури у зміцненні здоров'я (що пояснюється недостатньою поінформованістю), слабе охоплення учнівською молоддю фізичною культурою і спортом, небажання змінити свій стиль життя, до якого призвичаїлися [2]. Вплинути на поліпшення здоров'я учнів, змінити їх власне ставлення до свого здоров'я передбачається за допомогою створення здоров'язберігаючої інфраструктури освітньої установи, виконання вимог до умов реалізації освітніх програм, просвітницької роботи з батьками [6].

Сучасна система освіти спрямована на розв'язання проблеми збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді.[7] Насамперед вона реалізується через впровадження у шкільну практику різних профілактичних програм з формування здорового способу життя, головною метою яких є розуміння дітьми важливості збереження власного здоров'я. Не менш важливими аспектами є сформовані погляди на життя особистості, її наміри та запити у діяльності, ставленні до власного фізичного здоров'я та способу життя загалом. Сучасна вітчизняна педагогіка ставить фізичне виховання на високий щабель поруч із вихованням розумовим, моральним, духовним тощо. Повноцінний фізичний розвиток, зміцнення здоров'я, гармонія тіла і духу вихованця й природи мають лежати в основі фізичного виховання. Педагогічний процес фізичного виховання здійснюється через різноманітні форми занять, на яких учні оволодівають предметом фізичної культури, роблячи його своїм надбанням, формуючи і збагачуючи особисту фізичну культуру. Структура занять з фізичної культури передбачає їхню загальну педагогічну спрямованість і специфічний зміст, який забезпечує вирішення завдань фізичного виховання, особливо у початковій школі [4]. Аналіз педагогічної суті різних форм організації фізичного виховання школярів доводить, що не в кожній з них однаково можуть бути представлені всі складові виховного процесу: навчання фізичних вправ; засвоєння знань із фізичної культури; процес удосконалення фізичних здібностей; спеціалізована підготовка тощо. Тому уся робота в напрямку фізичної культури повинна стати формою активного відпочинку і має працювати на здоров'я, виховання і задоволення фізіологічних потреб дитини.

Починаючи з 2004 року в Україні впроваджується, незалежно від форм власності та підпорядкування, система організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в усіх навчальних закладах, і перш за все, у початковій школі. Основною метою

фізичного виховання у початковій школі є формування в учнів стійких мотивів і потреб щодо свого здоров'я й фізичної підготовки, комплексний розвиток вроджених здібностей і набутих психічних якостей з використанням засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя. Найбільша частина роботи з фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку припадає на вчителів початкових класів, які, якщо і не ведуть уроки фізичної культури, але все одно несуть відповідальність за організацію заходів у режимі навчального дня, ведення позакласної оздоровчої роботи та формування в учнів навичок здорового способу життя. У процесі фізичного виховання, як і в будь-якому іншому цілісному педагогічному процесі, розв'язуються не тільки специфічні, але й загальні завдання соціальної системи виховання, які забезпечують єдність фізичного і духовного вдосконалення особистості. Під єдністю фізичного і духовного вдосконалення людини ми розуміємо те, що нормальний розвиток особистості неможливий без рухової діяльності, а також те, що рухова діяльність набуває значення одного з факторів справжнього людського розвитку лише за умови одухотвореності (натхненності), котра об'єктивно зумовлює взаємозв'язок всіх видів виховання, зокрема, фізичного, розумового, морального, естетичного. Розглядати їх як окремі види виховання недоречно, бо в житті вони тісно взаємопов'язані як єдині сторони цілого.

Наразі сучасне українське суспільство переживає складний кризовий етап свого розвитку на фоні вельми суперечливої духовної ситуації, що характеризується з одного боку зневагою до людських цінностей, поширенням споживацької переваги матеріального над духовним, а з іншого – небажанням жити у корумпованій країні, де панує сила потурання Законів, людської гідності тощо. Саме піднесення духовності особистості стає необхідною умовою формування людини нової доби, людини XXI століття, від якої певною мірою залежить майбутня доля України, а проблема формування духовності учнів носить соціальний характер і передбачає втілення у процес виховання нових ціннісних орієнтирів, ідеалів, ціннісного світогляду людини, яка живе і житиме у новому суспільстві. Формування духовності дитини – важливий аспект педагогіки. Сам процес виховання дитини – це і є долучення її до цінностей, до культури задля розвитку, збагачення світогляду, віри у свої сили. Основними духовними цінностями молодшого школяра є шанобливе ставлення до сім'ї і родини, народних звичаїв і традицій, до рідної мови, праці, любов до Батьківщини. Це саме ті основні цінності, які допоможуть маленькому громадянину стати частиною соціуму, у якому він виховується.

Одним із першочергових завдань сучасного освітнього закладу є створення умов, що гарантують збереження, зміцнення і формування основ здоров'я учнів. Загальноосвітня установа зможе успішно вирішувати поставлені завдання за умови, якщо стане «школою здорового способу життя», тобто використовуватиме систему здоров'язберігаючого навчання, де будь-яка діяльність школярів (навчальна, спортивна, рухова, дозвілля, а також харчування тощо) відповідатиме віковим, фізіологічним нормативам і здійснюватиметься у належних санітарно-гігієнічних умовах.

Пріоритетною формою збереження і зміцнення здоров'я школярів є фізкультурно-оздоровча діяльність. Зважаючи на те, що значне зменшення рухової активності учнів призводить до погіршення їхнього стану здоров'я, зменшення адаптаційних можливостей організму, особлива увага в навчальних закладах має надаватись використанню різних засобів і форм фізичного виховання учнів. Система заходів підвищення рівня фізичного здоров'я учнів передбачає: проведення позакласних, додаткових і самостійних занять із фізичними вправами (змагання, ігри, турніри, туристичні походи, конкурси, дні здоров'я), що задовольняють біологічну потребу дітей у русі. У режим дня молодшого школяра доцільно включати оздоровчі заняття: гімнастику до занять, фізкультхвилинки під час уроків, динамічні перерви та перерви, що мають ігровий, танцювальний або змагальний характер. Однією з основних складових успіху у збереженні та зміцненні здоров'я молодших школярів є їхній позитивний психологічний та емоційний настрій. Він залежить від самопочуття у школі, сім'ї, колі друзів. Від того, як організоване педагогічне середовище, залежить психічний та духовний світ школярів, їхнє бажання самовдосконалюватися та вести здоровий спосіб життя. Зміст здорового способу життя учня передбачає уміння регулювання різних видів діяльності: пізнання, спілкування, соціальної практики і формулювання вимог до формування здорового способу життя школяра як цінності. Здоровий спосіб життя школяра (особливо молодшого) – це: сприятливе соціальне оточення; духовно-моральне благополуччя; оптимальний руховий режим (культура рухів); загартовування організму; раціональне харчування; особиста гігієна; відмова від шкідливих пристрастей негативні емоції. Формуючи духовні цінності у дитини, треба дотримуватись наступних принципів: прагнення до чистоти думок; боротьба з недоліками в самому собі; любов до всього живого, природи, людей; відчуття краси й досконалості, виховання духовності через удосконалення свідомості, розвиток культури, морально-етичних норм поведінки й усвідомлення краси.

ВИСНОВКИ

Світогляд сучасного школяра, його ціннісні орієнтації і в цьому процесі рівень духовності кожної особистості складає загальну картину духовності суспільства. Від цього значною мірою залежить основний вектор духовного розвитку, підґрунтям якого виступають цінності здорового способу життя, створення в учнів індивідуальних ціннісних орієнтацій на заняттях фізичними вправами, задоволення соціально-значущих й особистісних потреб. Розвиток особистості школяра здійснюється в певному просторі, і певною мірою у просторі фізичної культури. Духовні цінності і смисл до занять фізичною культурою якнайкраще формуються в процесі фізичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
2. Василенко Н. Проблема формування здорового способу життя в освіті // Шлях освіти. – 2001. – № 1.
3. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні. – К., 1994. – 31 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 5 – С. 7.
5. Інформаційні матеріали щодо стану здоров'я дітей в Україні та основних чинників, які впливають на його збереження // Інформ. зб. МОН України. – 2012. – № 15 – 16
6. Luk'yanchenko M. I. Pedagogika zdorov'ya: teoriya i praktyka: monografiya / Drogoby ch: Redakcijnno-vy'davny' chy'j viddil Drogobycz'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2012. – 348 s.
7. Osnovy' zdorov'ya zagal'noosvitnix navchal'ny'x zakladiv (1–4 klasy'). – Programa. / Za zag. red.T. Ye. Bojchenko. – K.: Osvita, 2011